

Tekstschrijvers voelen zich misschien uitgedaagd door de weerbarstigheden en mogelijkheden van het schrift, HBO-studenten, zelfs als ze Communicatie studeren, ervaren dat veel minder. Tenzij ze leren schrijven vanuit een schrijfbenadering die principieel aandacht besteedt aan het schrijfproces en aan de inhoud van een te schrijven tekst. Dan merken ze dat het schrift inderdaad een krachtig expressie- en communicatiemiddel kan zijn.

MARLEEN CLAESSENS

is tekstschrijver en als docent Tekst verbonden aan de Hogeschool Inholland, Diemen. Ze publiceerde in 2008 *De springprocessie; levendige lessen in zakelijk schrijven* (Bohn Stafleu van Loghum). Zie ook www.natuurlijkschrijven.nl

Zakelijk schrijven leren in het hbo

Hoe wek je

schrijflust op?

In gesprekken met collega's en in workshops die ik geef aan HBO-docenten zakelijk schrijven, is het een terugkerend thema: studenten schrijven slordige teksten, ze passen de theorie niet toe en zetten het commentaar dat een docent geeft niet om in een betere tekst. Let wel: dit zijn geen verzuurde frikken maar bevlogen onderwijsmensen die hun studenten graag willen leren schrijven. En nog iets: ook al komt het wat rottig hun pen uit, ik heb nog maar zelden studenten meegemaakt die echt niet willen leren schrijven. Maar wat is hier dan wel aan de hand? Om daarachter te komen, focus ik op twee aspecten van het HBO-schrijfonderwijs: de school- en handboeken op het gebied van schriftelijke communicatie en het commentaar dat een docent geeft op hun teksten. Wat hebben studenten daar aan als ze leren schrijven?

Lessen zakelijk schrijven zien er in het hoger beroepsonderwijs vaak tamelijk klassiek uit. De studenten leren om bekende tekstsoorten te schrijven (zakelijke brieven, korte beleidsnota's, betogen, folderteksten etc.) door opdrachten te maken naar aanleiding van een situatieschets (*Je bent manager van een kippen-slachterij...*). De docent geeft daarbij adviezen, met behulp van een schoolme-

thode of handboek¹, laat voorbeelden zien van teksten waarin die adviezen goed of slecht opgevolgd zijn en laat deelopdrachten maken: 'Verbeter de structuur van onderstaande verzoekbrief', 'Maak het schema van je betoog', 'Maak een contextanalyse voor deze nota'. De studenten maken de opdracht, waarna de docent die opdracht beoordeelt en van commentaar voorziet.

Gratis adviezen

De adviezen uit de boeken zijn gebaseerd op noties die zich in de afgelopen twee millennia ruimschoots bewezen hebben: *prikkel de behoefte van de lezer, vermijd clichés, schrijf als mens* etc., etc. Verder geven de boeken prachtige voorbeelden van teksten waarin die adviezen goed of juist verkeerd toegepast worden. Maar de hamvraag, namelijk hoe studenten die adviezen kunnen verwezenlijken, wordt niet beantwoord. In feite worden de studenten met alleen een aansporing aan hun lot overgelaten. 'Als mens zeg ik tegen u: al uw dromen worden werkelijkheid', schrijft een student met zo'n advies in zijn achterhoofd in een advertentie

¹ Veelgebruikte boeken in het HBO: *Zakelijke communicatie* (Daniël Janssen e.a.) *Basisboek Communiceren* (Olav Severijnen e.a.); *Handboek Stijl* (Peter Burger, Jaap de Jong) *Leren communiceren* (Michaël Steehouder)

voor tuingereedschap. Is het gek dat hij denkt de behoefte van de lezer geprikkeld te hebben? Ook de bouwplannen die de boeken geven voor tekstgenres helpen studenten vaak niet verder: *In de inleiding vermeld je aanleiding en doel*. Veel studenten beginnen hun klachtenbrief vervolgens toch in deze trant: 'Met deze brief dien ik een klacht in over mijn kapotte wasmachine en eis ik mijn geld terug.' Ze vinden het moeilijk om het onderscheid te zien of uit te drukken tussen de aankondiging van een onderwerp – iets wat in de inleiding thuishoort – en het onderwerp zelf. 'Ik moest toch de aanleiding voor deze brief vermelden? Nou, dat is dat ik een klacht heb!' Een bouwplan kan deze gedachtegang niet doorbreken. Het euvel van de meeste school- en handboeken is, dat ze studenten geen handvatten geven om de gegeven aanwijzingen toe te passen. Zolang dat niet gebeurt, zijn het gratis adviezen. Natuurlijk, de meeste boeken bevatten ook opdrachten. Dat zijn op de realiteit geschoeide situatieschetsen waarbinnen de studenten een tekst moeten schrijven die voldoet aan de criteria van het tekstgenre en de context. 'In jouw gemeente is sinds een maand een overdekte skibaan gevestigd. (...) Schrijf de folder waarmee je jongeren werft om te komen snowboarden.' De bedoeling is dat de studenten met deze

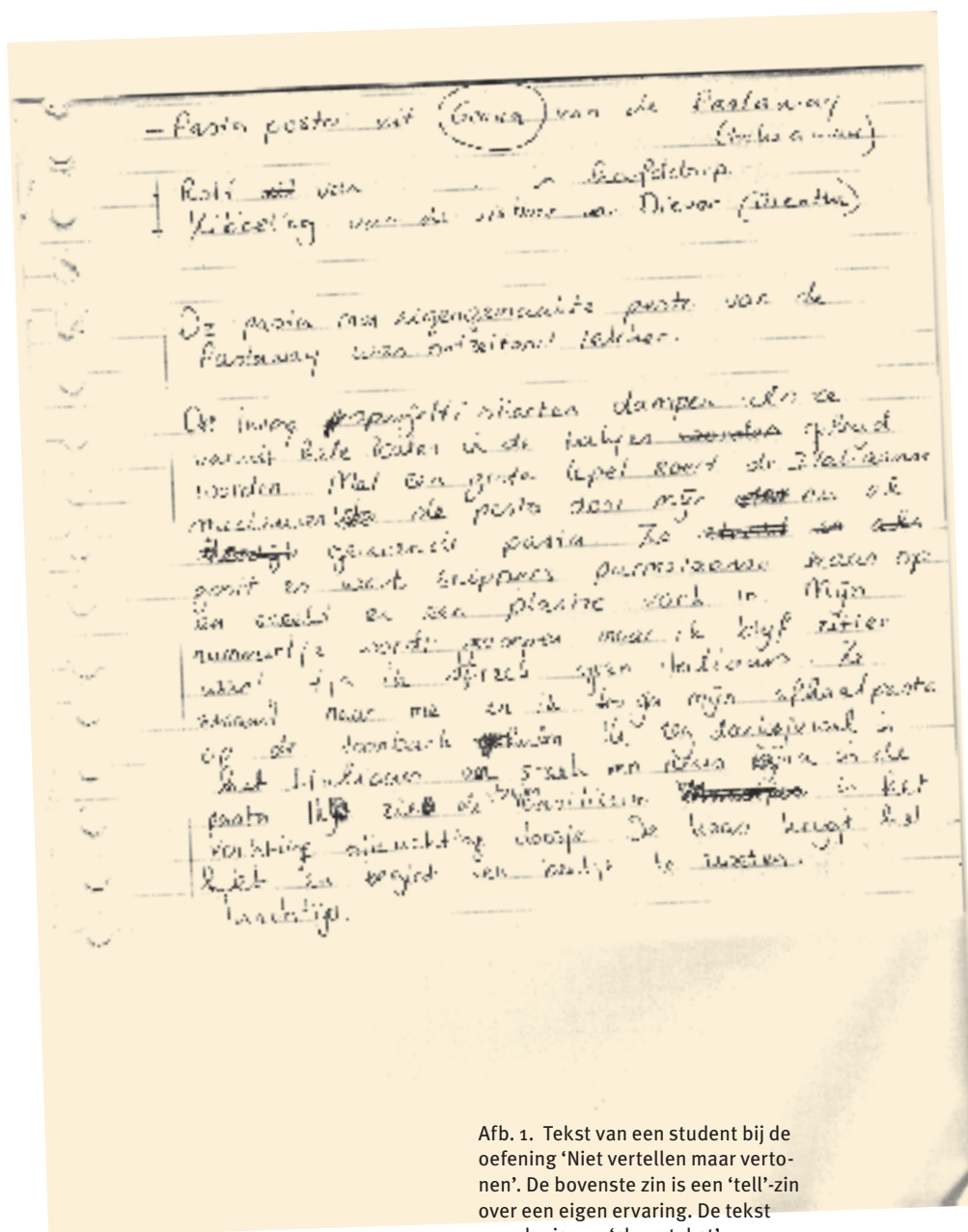
De schrijfopdracht, revisited

Op deze bladzijden geef ik een casus van een huiswerkopdracht, en wat ik daar als docent van leerde.

'Wie deed er langer dan twee uur over deze tekst?' Ik hoor besmuikt gelach in de groep derdejaars studenten Communicatie als ik met hun nagekeken teksten zwaai. 'Wie langer dan een uur?' Er gaan een paar vingers omhoog. 'Zelf zou ik hier zeker drie uur over doen', zeg ik kwaai. De studenten reageren verbaasd. Ze hebben, op verzoek van de organisatoren, wervende folders geschreven waarin ze medestudenten oproepen om mee te doen aan de landelijke Dag van de Dialoog, die dit jaar ook op onze school wordt gehouden. Op deze dag komen overal in het land mensen in kleine groepen bij elkaar om via geleide gesprekken te praten over onderwerpen die hun aan het hart gaan. Het idee erachter is dat zo'n contact wellicht ook nieuwe initiatieven oplevert die de binding met stad of dorp versterken.

'Ben jij niet op je mondje gevallen? Kom dan naar de Dag van de Dialoog!!!!', roept een student in zijn folder. 'Ben je niet bang voor een pittige discussie? Dan is De Dag van de Dialoog zeker weten iets voor jou!' juicht een andere student. 'Wil jij een uitbinker op je cv hebben en opvallen tussen alle andere sollicitanten voor die prachtbaan?', overtroeft de derde student alle anderen.

Ik schrik van het feit dat de studenten de essentie van deze dag niet vangen in hun teksten. Ze hebben al vaker geoefend in het toepassen van de schrijfadviezen:

Afb. 1. Tekst van een student bij de oefening 'Niet vertellen maar vertellen'. De bovenste zin is een 'tell'-zin over een eigen ervaring. De tekst eronder is een 'show-tekst', geschreven na mijn aanmoediging: 'Ga terug naar een moment dat je dit lekkers at. Proef, ruik, voel, kijk – en luister! – naar wat je zo lekker vindt. En laat mij ook watertanden.'

Don't tell them, show!, Schrijf concreet en Denk vanuit de ontvanger. Maar ook al voelen ze het onderscheid tussen *tell* en *show* in andermans teksten, zodra ze zelf schrijven, vallen ze terug op sjablonen. Of, zoals een student aan het einde van bovenstaande les verzucht: 'Ik wéét wel dat dit niet goed is, maar ik weet niet hoe ik het anders moet zeggen.'

Je moet het voelen

Om te zorgen dat mijn studenten hun folder voor de Dag van de Dialoog kunnen verbeteren met meer dan alleen tips en hints, kies ik de volgende les een andere benadering. Ik stel mezelf eerst de vraag: 'Wat deed ik zelf verkeerd toen ik de opdracht gaf?' Die vraag levert me wel degelijk een nieuw inzicht op. In mijn ijver om iets te onderwijzen, had ik de studenten de vorige les voor een voldongen feit gesteld: er moest een folder komen. Ik had de criteria ervoor met hen besproken en ze vervolgens die folder laten maken. Maar we hadden een paar cruciale vragen overgeslagen: waarom wilde de opdrachtgever een *folder* hebben? Waarom vonden de studenten als schrijver dat de beoogde lezer die folder zou *moeten* lezen? En waarom zou die lezer de folder volgens hen *willen* lezen? Door deze ommissie had ik de studenten inhoudelijk niet geholpen. Ze raakten niet doordrongen van de aanleiding, het doel en de boodschap van die folder. En zo verzaakte ik mijn onderwijskundige taak om ze zelf een wezenlijke les te laten trekken. De les namelijk, dat je als schrijver van een tekst het belang en de essentie van je boodschap echt moet voe-

len. Óók als je een tekst in opdracht schrijft. Die drijfveer geeft je energie en moed om uit te zoeken wat je wilt zeggen en je boodschap zo te verwoorden dat hij de lezer weet te raken.

Wat zou je willen weten?

Bij deze nieuwe benadering van de opdracht draai ik de boel resoluut om. Ik focus niet op de eisen die aan een folder gesteld worden maar op de bedoeling erachter: wat is de intentie achter de oproep voor de Dag van de Dialoog? Bij die dag gaat het erom dat mensen ervaren hoe zinvol het is om echt naar elkaar te luisteren, om zo meer betrokken te raken bij elkaar en de maatschappij. Dát moet in de folder verteld worden. Dát wil ik de studenten dus eerst zelf laten ervaren. Daarom vraag ik: 'Loop in gedachten eens door de school en let op de mensen die je tegenkomt. Concentreer je ook op mensen die je anders nauwelijks waarneemt. En bedenk: welke vragen zou ik hun kunnen stellen?' Daartoe laat ik ze de simpele zin afmaken: 'Ik zou weleens willen weten...' Eerst geef ik een eigen voorbeeld. 'Ik zou weleens willen weten hoeveel hoofddoekjes mijn moslimstudentes hebben', en 'Ik zou weleens willen weten of jullie twijfelen over je studie.' Deze vragen leiden tot een aantal mooie vragen bij de studenten zelf. 'Ik zou weleens willen weten waarom die jongen achter de kassa in de kantine niet studeert. Hij is net zo oud als wij.' 'Ik zou weleens willen weten hoe docenten achter onze rug over ons praten.' Ik grijns. 'Ik zou weleens willen weten hoe andere studentenmoeders's

ochtends fit in de klas zitten', zegt Jitske. 'Heb jij een kind dan?!', vragen een paar meisjes hoogst verbaasd. 'Ik let niet zo op andere mensen hier op school', zegt Marcelle wat onwillig. Maar vooruit, ze wil best een vraag stellen: 'Ik zou weleens willen weten hoe de Surinaamse meneer achter de studentenbalie altijd vriendelijk kan blijven tegen ons.' De studenten zoeken naar momenten waarop ze zelf iets willen weten over anderen. Ze ervaren deze behoefte bewust en ze verzamelen zo materiaal – in de vorm van doorleefde voorbeelden – waarmee ze de behoefte van een lezer kunnen prikkelen.

Als huiswerk laat ik iedereen drie wervende zinnen formuleren die in de folder voor de Dag van de Dialoog kunnen staan. Deze pogingen blijken een week later lang niet allemaal geslaagd. Het lukt nog niet zomaar om de boodschap kort en krachtig te formuleren. Toch zie ik dat de meeste studenten in hun teksten proberen om de lezer iets essentieels te vertellen. 'Wanneer heb jij voor het laatst écht met iemand gepraat over een onderwerp dat je bezig hield?' 'Vergelijk je mening met andere studenten, maar ook met iemand die misschien wel twintig jaar ouder is dan jij. En... zijn er grote verschillen?'

opdrachten een tekstsoort oefenen. Maar kun je wel spreken van oefenen als je ze in hun eentje een tekst laat maken? In feite gaat het er bij zo'n opdracht gewoon om dat ze moeten aantonen of ze het tekstgenre beheersen. Als de tekst niet goed blijkt te zijn, moet de docent proberen om de studenten met commentaar naar een betere tekst te voeren.

Terug naar de essentie

Meestal gebruikt hij daarvoor de klassieke criteria waarmee teksten geanalyseerd en beoordeeld worden: hij brengt de fouten onder in bekende categorieën als inhoud, structuur, toon, formulering en spelling. Soms schrijft hij in de kantlijn niet meer dan 'structuurfout' of 'verkeerde toon'. Vaker zet hij een geconstateerde fout om tot een advies: 'Maak het levendiger!', 'Zoek een betere structuur voor deze alinea's.' Is dit commentaar te verwerken? De praktijk wijst uit dat in die verbeterde versie vaak weer eenzelfde soort fouten staan, die weer tot eenzelfde soort opmerkingen leiden. 'Let op je toon!' 'Vreemde argumentatie!' Hoe waardevol de boeken en het docentencommentaar ook zijn, onder schrijfonderwijs versta ik toch iets meer. Want hoe kunnen onervaren schrijvers weten wat ze moeten doen als ze geen voorbeelden krijgen voorgeleefd van zoekende en vin-

dende schrijvers en als ze niet ongegeneerd kunnen falen? Studenten moeten verschillende schrijftechnieken kunnen uitproberen, de kans krijgen om te verwoorden wat ze moeilijk vinden, elkaars teksten leren vergelijken en leren om als een lezer te reageren op een eigen tekst om te voelen wat het effect ervan kan zijn. Deze expliciete aandacht voor het schrijfproces moet er uiteindelijk toe leiden dat ze teksten gaan schrijven waarin precies staat wat ze bedoelen te zeggen. Er moet dus ook aandacht voor de inhoud zijn. Want hoe kunnen ze betekenisvolle teksten schrijven als ze alleen geholpen worden bij het formuleren en structureren en niet ook bij het vormen van ideeën en gedachten?

Het is een gemiste kans om tijdens schrijflessen het schrijfproces en de

inhoud van een tekst onderbelicht te laten. Schrijfonderwijs zou er toch op gericht moeten zijn om mensen te helpen het schrift te gebruiken als het krachtige uitdrukkings- en communicatiemiddel dat het echt kan zijn. Om dat te kunnen realiseren, moet de essentie van schrijven weer centraal komen te staan: *je schrijft omdat je wat wilt vertellen.*

Een gestolde taalhandeling

Daarom heb ik in de loop der jaren met vallen, opstaan en veel plezier een nieuwe schrijfbenadering ontwikkeld. Hiermee wil ik die halfslachtig geïnteresseerde studenten die dito teksten produceren – in feite de artefacten van het traditionele schrijfonderwijs – omturnen tot geanimeerde schrijvers die hun boodschap goed kunnen vormen en verwoorden. Op zo'n manier, dat er staat wat ze bedoelen

en zó, dat hun lezer die boodschap op de gewenste waarde weet te schatten.

In mijn benadering komt de invulling van het begrip ‘tekst’ ter discussie te staan. Want wat is tekst eigenlijk? Is het vooral een visueel waarneembaar fenomeen? Ik zie het liever als de belichaming van een intentie. Een tekst is dan een gestolde communicatieve handeling, het vastgelegde resultaat van de behoefte van een mens om iets te vertellen. Zakelijke teksten beginnen niet bij het gebruik van beleefdheids- en structuurregels, maar bij een mens van vlees en bloed, die een verhaal wil doorgeven, iets wil vastleggen, regelen, vragen. In mijn lessen zoek ik dan ook naar schrijfonderwerpen die schrijflust opwekken. Ik geef mijn studenten geen opdrachten meer naar aanleiding van een gegeven situatieschets, maar laat ze schrijven vanuit hun eigen ervaringen. Zie blz 8 en 9: De schrijfpdracht, revisited. Ze schrijven nog steeds klachtenbrieven, betogen en nieuwsberichten, maar het zijn allemaal teksten die voortkomen uit een authentieke behoefte om iets mee te delen.

Al schrijvend afstand nemen tot je eigen beleving

Omdat de studenten dan een eigen drijfveer hebben, gaan ze vanzelf ook op zoek naar een betere weergave van hun bood-

Natuurlijk Schrijven

Je schrijft omdat je wat wilt zeggen, dat is het uitgangspunt van *Natuurlijk Schrijven*.² Dus leren studenten (en leerlingen) schrijven zoals ze als kinderen leerden lopen en praten: omdat er een aanleiding in hun dagelijkse leven is. In vrolijke oefeningen leren ze onder andere:

- heel precies te verwoorden wat ze bedoelen. Bijvoorbeeld: ze gaan in gedachten naar een plek waar ze graag komen en beschrijven alles wat hun zintuigen daar waarnemen.
- in te zoomen op de lezer. Bijvoorbeeld: ze uiten alles wat in hen opkomt bij lezing van een slechte verzoekbrief (‘Ja dag! Doe het zelf!’).
- te experimenteren met tekstconventies. Bijvoorbeeld: ze schrijven een te brutale en vervolgens een te bescheiden brief aan hun baas bij АН. Daarna bekijken ze, met hun docent als advocaat van de duivel, het effect van deze teksten.

Zonder lezen is er weinig reden tot schrijven. Als klasgenoten en docent aangeven dat iets onduidelijk is, raadplegen de leerlingen schrijfadviezen. Zo werkt theorie niet vervreemdend maar versterkend.

schap. In mijn oefeningen stimuleer ik die werkwijze. Schrijven wordt een zoekende bezigheid en begint niet met het toepassen van vorm-, toon- en vage inhoudsregels (*geef relevante informatie, geef genoeg informatie*). Studenten kunnen nu hun vermogen ontwikkelen om het schrift strategisch in te zetten; ze leren de momenten, de middelen, de toon, de structuur en de inhoud in te schatten. Want zo gaat het later ook. In zakelijke settings krijgen ze immers lang niet altijd de concrete opdracht om een tekst te schrijven maar moeten ze in iedere nieuwe communicatieve situatie hun specifieke communicatieve behoefte opnieuw

kunnen bepalen en zien om te zetten tot de voor die situatie geschikte tekst.

Als in schrijfflessen de inhoud en het schrijfproces centraal staan, versterkt dat niet alleen de zakelijke taalbeheersing van de studenten. Nu ze in oefeningen gestimuleerd worden om te schrijven vanuit een daadwerkelijke aanleiding die voortkomt uit hun eigen ervaringen, beleven ze die ervaringen niet alleen, al schrijvend nemen ze in zekere zin ook weer afstand van die beleving. Het schrijven helpt ze op die manier om hun ervaringen te ordenen, te voelen en te duiden. Zo krijgen ze meer greep op zichzelf. De magische mogelijkheden van het schrift worden tastbaar, de weerbarstigheid ervan wordt een uitdaging. ■

2 *Natuurlijk Schrijven* (zie www.natuurlijkschrijven.nl) is geïnspireerd door de *Natuurlijke Methode* van de pedagoog Célestin Freinet en op de methode *Ervarend Leren* van de pedagoog Paulo Freire.